

FŐCZE JÁNOS

PAÁL ÁRPÁD ÉS A ROMÁN HADSEREG

Az 1918–1919-es székelyudvarhelyi impériumváltás

■ Paál Árpád 1880. október 16-án született Brassóban. Középiskolát szülővárosában, majd Kolozsváron, végül pedig a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumban végzett. Felsőfokú tanulmányokat a kecskeméti jogakadémián folytatott, ezt követően pedig megszerezte Kolozsváron az államtudományi és a jogtudományi doktorátust. Már kecskeméti tanulmányai idején közéleti szerepet vállalt, a *Kecskeméti Lapok* helyettes szerkesztője lett. 1908 és 1918 között Székelyudvarhelyen vármegyei főjegyzőként dolgozott, majd 1918 őszén a Károlyi-kormány a korábban munkapárti, majd polgári radikális Paált Udvarhely vármegye helyettes alispánjává nevezte ki. 1918. november 2-ától a helyi Székely Nemzeti Tanács elnöki tisztségét is betöltötte.

Székelyudvarhely 1918 végére egy megtépázott város képét mutatta. Túl volt az 1916-os román betörésen s azon is, hogy a királyi csapatok elől a települést kiürítették. Az udvarhelyiek pedig három hónapnyi szolnoki tartózkodás után térhettek csak vissza a városukba. Paálra hárult az a feladat, hogy a nagy szervezettséget igénylő akciót irányítsa. A főjegyző ennek a kihívásnak minden jel szerint fényesen eleget is tett, ugyanis hazatértük után Paál népszerűsége érezhetően megnőtt.¹ Az inkább megpróbáltatásként megélt közös élmény ezenfelül az összetartozás érzését is erősítette a székelyudvarhelyiekben. „Ha még egyszer el kell menekülni innen, nem marad akkor se ember, se er-

A házi őrizetben a köztisztviselőkkel titokban kommunikáló s a fejleményekkel többé-kevésbé tisztában lévő Paál ugyancsak 1919. január 13-án lett kész az Emlékirat a semleges, független székely államról című dokumentummal.

kölcsi erő, se jövődben bizodalom, mely másodszer is szétzilálódó társadalmunkat összerögzítse” – írta maga Paál naplójában 1917 májusában.

A másodszerre már az antant megszálló csapataiként érkező román királyi hadsereg 1918. december 6-án vonult be Székelyudvarhelyre. Erre jogalapot az 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai konvenció² szolgáltatott, amelynek értelmében a román csapatok 1918 novemberében benyomultak a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi³ területekre. A balkáni francia katonai haderő parancsnokainak engedélyével a hadsereg a demarkációs vonalak elérése után is folytatta az előrenyomulását. Céljuk az 1916-os bukaresti titkos szerződésben⁴ az antanthatalmak által Romániának ígért területek megszállása volt.

Ezt megelőzően az Aradon székelő Román Nemzeti Tanács november 9-i jegyzékében azt kérte, hogy a magyar kormány a huszonhat keleti, románok lakta vármegyét helyezze a majdan Nagyszebenben megalakuló erdélyi román nemzeti kormány fennhatósága alá. Miután Jászi Oszkár magyar nemzetiségügyi miniszter Erdély kantonizálására tett javaslatát is elutasították, a Tanács nyilatkozatot tett közzé az erdélyi románok Magyarországtól való elszakadási szándékáról.⁵ Ezt az erdélyi románok december 1-jére összehívott gyulafehérvári nagygyűlése is megerősítette: kimondták a magyarországi románok lakta területek feltétel nélküli egyesülését a Román Királysággal. A nagygyűlés határozatában „az együtt lakó népeknek” nyelvi és vallási egyenjogúságot, valamint öngazgatást és önálló bíróságot ígértek.⁶

Mint a térség történelme során több esetben, újra előkerült a független Erdély, majd Székelyföld gondolata is. Ez azonban nem feltétlenül alulról jövő kezdeményezés volt, hanem inkább a magyar kormány elkeseredett helyzetéből származó kiútkeresés. Így például Bartha Albert hadügyminiszter vetette fel, hogy a gyulafehérvári nemzetgyűlésre az lenne a méltó válasz, ha a székelyek és szászok „hasonló gyűléseken az önrendelkezési jog alapján kimondanák a románoktól való teljes függetlenségüket”. A budapesti Székely Nemzeti Tanács december 8-án tartott nagygyűlésén szintén ezt helyezte kilátásba arra az eshetőségre kérésülve, hogy a háborút lezáró békekonferencia román impérium alá helyezi az országrészt. De ezt ekkor még sem a budapesti, sem a kolozsvári Székely Nemzeti Tanács nem látta időszerűnek, attól félve, hogy részben árt „a magyar nemzet egysége” ügyének, részben pedig megkönnyíti „ellenségeinek” azt, hogy elérjék az országrész megszerzését. A kormány december 17-én az önálló székely hadsereg felállításának a gondolatát is elvetette. Mindazonáltal azt kinyilvánították, hogy támogatják annak a lehetőségét, hogy a székelyek „valamilyen közjogi formában védekezhessenek”. Károlyi személyesen amellet foglalt ekkor állást, hogy politikai okokból nem ismerhetnék el a székelyek köztársaságát, s azt anyagi támogatásban sem részeltethetnék, de „ha mégis megcsinálják, ezt saját szakállukra tehetik”. A svájci mintára megszervezett Erdélyi Köztársaság gondolata ugyanígy merült fel ezekben a napokban, s süllyedt el anélkül, hogy bármi konkrétum történt volna az ügyében.⁷

A román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) már december eleji megalakulása óta arra biztatta a román nemzeti tanácsokat és gárdákat, hogy ahol lehetséges, vegyék át a hatalmat. Míg a román többségű vidékeken az osztrák–magyar idők adminisztrációját már december elején leváltották vagy legalábbis népbiztosok kinevezésével korlátozták, a magyar többségű vidékeken erre csak a hónap végétől került sor. A magyar kormány ugyan elfogadta az antant seregek jelen-

létét, azonban képviselői abba az illúzióba menekültek, miszerint a térség sorsa még nem dőlt el, az erre vonatkozó végleges döntések majd csak a háborút lezáró békekonferencián fognak megszületni. Az Erdélyen belüli realitás azonban más következtetésekre adott lehetőséget. Paál Árpád már december 20-án megfogalmazta azt, amitől mindenki tartott. Azzal fordult a kormányhoz ugyanis, hogy a „Székelyföldet román impérium alá akarják szorítani”. Jelzéseire azonban nem érkezett érdemi válasz, a kormány tehetetlen volt, iránymutatásai általános érvényű kijelentésekben merültek ki.⁸

Az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlésére válaszul december 22-én, Kolozsváron mindazonáltal a magyarok is nagygyűlést tartottak, ahol több tízezer magyar fejezte ki óhaját arra vonatkozóan, hogy Erdély továbbra is maradjon Magyarország része. A megszálló hadsereg azonban már nem engedélyezte Paálnak, hogy részt vegyen ezen a gyűlésen, mintegy jelezve, hogy nem bíznak meg benne. A magyarok nagygyűlése visszhangtalan maradt, aminek főként katonai okai voltak. A román hadsereg tizenötezer fős hadseregével⁹ szemben ugyanis csak egy ötezer fő alatti, szervezés alatt álló magyar haderő állt, a későbbi Székely Hadosztály magja. Az antant haderők parancsnokai ugyanakkor engedélyezték a román hadsereg további előrenyomulását. Így december 24-én a királyi hadsereg bevonulhatott Kolozsvárra, majd január közepére elérték a Máramarosziget–Nagybánya–Zilah–Csucsá–Vaskoh vonalat.¹⁰

I. Ferdinánd román király december 24-i dekrétumai iktatták törvénybe Erdély, Bánság és a Partium Romániához való csatolását, ugyanakkor szabályozták a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács, valamint a bukaresti kormány viszonyát. Eszerint a királyi kormány hatáskörébe a külügy, a hadügy, a vasút-, posta-, távirat-, telegráf- és vámügyek, a bankjegyforgalom, a kölcsönügylek és az állambiztonsági ügyek vezetése tartozott. A Kormányzótanács feladata a Román Királyságon belüli Erdélyre vonatkozóan az agrárreform, valamint külön választójogi törvény kidolgozása lett.¹¹

A román vezérkar ugyancsak 1918. december 24-én hozta létre az Erdélyben tartózkodó román csapatok összefogására az Erdélyi Csapatok Parancsnokságát (Comandamentul Trupelor din Transilvania – a továbbiakban: CTT) Traian Moşoiu tábornok vezetésével. A Parancsnokság a román Kormányzótanácsához hasonlóan Nagyszebenben székel, s innen irányította a megszálló, illetve a magyar hadsereggel hamarosan tűzharcba keveredő csapatokat. Székelyudvarhely ellenőrzése az Aristide Lecca tábornok által Segesvárról irányított 1. Vadász Hadosztályhoz tartozó 2. Vadász dandáron belül a székelyudvarhelyi térparancsnokság feladata volt. A 2. Vadász dandárt a maga során Teodor Pirici ezredes vezette, míg a térparancsnoksággal bizonyos Bâzganu kapitány volt megbízva.

A Václav Ferenc főispán és kormánybiztos, Paál Árpád helyettes alispán és Keith Ferenc közjegyző által vezetett magyar adminisztráció már a román csapatok megérkezésekor arra törekedett, hogy valamiféle intézményes viszonyt alakítson ki a megszállókkal. Habár tisztában voltak az erőviszonyokkal, amelyek reménytelenné tettek bármilyen ellenállást, igyekeztek formát találni arra, hogy az egyelőre még a magyar impériumot hivatalosan elismerő román katonai jelenlét ideiglenességét rögzítsék. Ennek egyik első jele az volt, hogy az 1. Vadász dandárt irányító Dumitru Niculescu tábornokkal még december 9-én megállapodást kötöttek,¹² amelyben nemcsak azt rögzítették, hogy a román csapatok elismerik a magyar impériumot a megszállás alá vont területen, hanem azt is, hogy a román megszálló csapatok csakis a kormánybiztoson keresztül fordulhatnak

megkeresésekkel a magyar hatóságokhoz.¹³ A megállapodás, habár hivatkozási alapnak kétségkívül jó volt, mégsem jelentett általános érvényű egyezséget a megszálló csapatok és a magyar adminisztráció között. Ennek oka többek között az volt, hogy – mint az előbbieken rámutattam –, Székelyudvarhely a Teodor Pirici ezredes irányította 2. Vadászdandár ellenőrzési területéhez tartozott. Habár nem tudjuk, hogy mi történt volna abban az esetben, ha a székelyudvarhelyi magyar adminisztrációnak Niculescu tábornokkal kellett volna egyezkednie, feltételezhető, hogy lényegi eltérés az események további menetében ebben az esetben sem állt volna be. Paál ugyanakkor Pirici és Niculescu felettesével, Aristide Lecca tábornokkal is tárgyalt, a vele kötött huszonegy pontos szerződést azonban nem tették közzé a *Székely Közéletben*, szemben a Niculescuval kötöttel, amit, ha cenzúrázva is, de hagytak megjelenni.¹⁴ Minden jel szerint a szerződésre úgy tekintettek, mint valami áthágható, a helyi hatóságok megnyugtatására szolgáló egyezsége.

Paál Árpádot Václav Valentsik 1919. január 9-én utasította, hogy a magyar belügyminiszter rendeletének megfelelően a magyar köztisztviselőket eskesse fel a Magyar Népköztársaságra. Az ebből a célból összehívott január 9-i kora délutáni órákban tartott gyűlésen azonban a székelyudvarhelyi ténparancsnok, Bázganu kapitány is megjelent. A prefektusi hivatalban zajló eseményekről állítása szerint informátor révén értesült Bázganu éppen az eskü utáni pillanatban toppant be a helyiségbe, elkobozta Václav Valentsik és a belügyminiszter rendeletét, majd kérdőre vonta Paált a be nem jelentett gyűlés miatt. Paál erre Bázganu szerint rendkívül arrogáns módon válaszolt azzal, hogy nincs mondandója a számára. A kapitány ezt követően távozott, majd rövidesen már úgy tért vissza, hogy megkapta Pirici ezredes engedélyét Paál őrizetbe vételére. Paálnak még csak arra volt ideje, hogy levelet fogalmazzon meg, amelyet valamelyik székely városba szándékozott volna elküldeni. Erre azonban nem került sor, mert amikor Bázganu visszaérkezett, a frissen megfogalmazott levelet ugyancsak elkobozta.¹⁵ Ebben az alispán röviden összefoglalta a történeteket, majd pedig arról érdeklődött, hogy „nem lenne-e itt az alkalom a Székely Köztársaság kikiáltására”.¹⁶ Paál Árpád naplója szerint erről már korábban is szó esett: a „semleges állam” létrehozását még december 21-én Benedek Antallal, Haáz Rezsővel, Kolumbán Lajossal, Puskás Lajossal, Jodál Gáborral és Mezey Ödönnel határozták el.¹⁷ Bázganu kapitány felettese, Pirici ezredes szintén kihallgatta az őrizetbe vett Paált. Arra hivatkozott, hogy a CTT 7. sz. rendelete szerint a politikai gyűlést be kellett volna jelenteni a román csapatok vezetőségénél. Paál vele szemben azzal érvelt, hogy erre nem volt köteles, mert ők a „magyar állam tisztviselői és nem a románé”, s ezért csakis a magyar kormánytól fogadnak el parancsokat. Paál válaszát Pirici is kifejezetten arrogánsnak érezte, és azzal válaszolt, hogy meghosszabbította Paál őrizetbe vételét a feletteseinek további rendelkezéseire várva. A már a megszállásakor a prefektúra telefonja ellenőrzésére rendelt, magyarul jól beszélő erdélyi román tisztet arra utasította, hogy ha bárki arról érdeklődne, mi történt Paállal, válaszolja azt, hogy nem tudja. Kérte továbbá a CTT-t, hogy váltsák le a közigazgatást mind Udvarhelyen, mind Csík vármegyében amiatt, hogy azok ellenségesen viselkednek a román csapatokkal. A betegsége miatt az eseményekbe csak ekkor bekapcsolódó Václav Valentsik megpróbált ugyan közbenjárni Paál érdekében a felfokozott hangulattal, az alispán népszerűségével, valamint egy esetleges baloldali lázadás kitörésének a lehetőségével érvelve, de csak részleges sikert ért el. Az ezredes végül úgy döntött, hogy Paált házi őrizetbe helyezi, s azzal fenyege-

tőzött, hogy ha bárki bármilyen a román csapatok számára ellenségesnek tűnő fellépést kísérel meg, azt azonnal lelövik. Az események kapcsán másnap megfogalmazott jelentését Pirici azzal zárta, hogy Paál az ő véleménye szerint „felbujtó”, és az internálására lenne szükség.¹⁸

Január 11-én a köztisztviselők beadvánnyal fordultak ugyan „a román megszálló csapatok Hadosztályparancsnokságához” Paál Árpád szabadon bocsátását kérve, de hiába. „Működését a közjós és a jelzett közjótékonyosságú célok káros megbénítása nélkül egy napig sem nélkülözheti. Nincs intézményünk, melynek altruistiv alapon ne lenne buzgó harcosa, vezetője, lelkes támogatója. Eredeti őszékely család sarja lévén, innen erős fajszeretete, népe előtti páratlan népszerűsége, és az a közbizalom és megbecsülés, mely állandóan körülveszi” – álltak ki mellette a vármegye és a város tisztviselői.¹⁹

A hivatalosan „csak” megszállás céljából érkezett román csapatok január közepére már nagyobb energiával foghattak a román impérium kiterjesztéséhez az országrészben, és ezért – megsértve a belgrádi konvenció rendelkezéseit – a vármegyék élére prefektusokat, a nagyobb városok élére pedig polgármestereket neveztek ki. A prefektusok a megyeszékhelyekre azzal a feladattal érkeztek, hogy az addigi főispánok helyébe lépve a kulcspozíciókba lehetőség szerint románokat nevezzenek ki. A prefektusok a megyeszékhelyekre azzal a feladattal érkeztek, hogy az addigi főispánok helyébe lépve a kulcspozíciókba lehetőség szerint románokat nevezzenek ki. Azonban arra is törekedniük kellett, hogy a korábbi adminisztráció emberei nagyobbik részét megtartsák funkciójukban. Erre azért volt szükség, mert annak ellenére, hogy a Kormányzótanács már január elején felszólította a románokat, hogy jelentkezzenek a közhivatalt vállalni szándékozók, a működőképes igazgatás fenntartásához továbbra is szükségük volt a régi adminisztráció embereire. További állásban maradásuknak egyetlen feltételt szabtak: a Nagy-Romániára, I. Ferdinánd királyra és a Kormányzótanácsra leteendő esküt.²⁰ Válersiket leváltva a CTT 1919. január 13-ával ideiglenesen *prefektust*, a magyar adminisztráció főispánjának megfeleltethető tisztviselőt nevezett ki Valer Neamțu²¹, az egykori osztrák–magyar hadsereg hadbíró őrnagyának személyében.²²

Székelyudvarhely adminisztrációjának tényleges átvételére így 1919. január 13-án került sor. Valer Neamțu román megbízott prefektus és Teodor Pirici ezredes felkereste Válersik Ferenc kormánybiztost és főispánt a hivatalában. Neamțu előadta, hogy az Erdélyi Csapatok Parancsnoksága Udvarhely vármegye vezetőjének nevezte ki, amelyet a román Kormányzótanács helybenhagyott, és ezért átveszi a hivatalt. Válersik közölte vele, hogy csak akkor adhatja fel a hivatalt, ha erőszakkal távolítják el onnan.²³ Neamțu – a Kormányzótanácshoz benyújtott jelentése szerint – ezt követően megegyezett velük abban, hogy a formalitások fenntartása miatt Pirici ezredes kikíséri Válersiket a főispáni épületből, és 40-50 lépés idejéig nem tágit mellőle – tehát „erőszakkal” távolítják el. A formalitások ilyen betartása után – ha hihetünk a prefektusnak – Neamțu elfoglalta a főispáni hivatal épületét. Valamivel később jelentkeztek az új megyevezetőnél a köztisztviselők, Keith Ferenc főjegyzővel az élen, azt kérvén, hogy adjon nekik három napot arra, hogy átgondolják, szeretnének-e továbbra is megmaradni az állásaikban.²⁴ Neamțu még aznap azt is megpróbálta, hogy a házi őrizetben lévő Paáltól megszerezze a székelyek nevében tett nyilatkozatát arra vonatkozóan, hogy Székelyföld elfogadja a román impériumot. Neamțu a szászok január 8-i medgyesi gyűlésével próbált az alispánra hatni, aki viszont erre nem volt hajlan-

dó. Ellenvetésként egy olyan önálló Székelyföld létrehozását hozta fel, amelyik mind Romániával, mind Magyarországgal szövetséges. Kérte, hogy a Kormányzótanács tegye lehetővé egy nagygyűlés összehívását, ahol erről dönthetnének.²⁵

A házi őrizetben a köztisztviselőkkel titokban kommunikáló²⁶ s a fejleményekkel többé-kevésbé tisztában lévő Paál ugyancsak 1919. január 13-án lett kész az *Emlékirat a semleges, független székely államról* című dokumentummal. Az *Emlékirat* eszmeisége nemcsak a tisztviselők ellenállásából táplálkozott, hanem az 1918. novemberi határozatokat, valamint a századelő Székely Kongresszusainak a törekvéseit is felidézte. Úgy tűnik, Paál számára már a magyar közbeszédben való felmerülése óta kedves volt a független székely állam gondolata, s január elején is igyekezett széles körben népszerűsíteni azt.²⁷ Így kényszerű otthon tartózkodását kihasználva vetette papírra elképzeléseit. Az utókorra maradt dokumentum különlegességét az adja, hogy az önálló Székelyföld gondolata sokakban felmerült, de kevesen vették olyan komolyan, hogy legalább egy bizonyos szinten kidolgozták volna elképzeléseiket. Paál a székely lélekből és a háború teremtette helyzetből kiindulva érvelt a semleges állam létrehozásának szükségessége mellett. „Most a néplélek olyan meleg és olyan forró, hogy formába önthető, csak éppen jó forma kell hozzá” – írta Paál a független állam tervezetének bevezetőjében. Az akkori rendbontásokat és felfordulást Paál egyrészt a bizonytalanságnak, másrészt pedig a román megszállásnak tudta be. Az alispán ezt az állapotot a Székely Köztársaság formájának „bizonyosságával” oldotta volna fel. Úgy gondolta ebben a megnyilvánulhatnak „a nép lelkében” lakozó államalkotó erők, amelyek a székelyek „nemzeti történelmi joga és a közgazdasági létképessége” szavattal. Paál nem csak a szűken vett Székelyföldben gondolkodott. Köztársaságában Brassó, Kolozs és Torda-Aranyos magyarok lakta területei is benne foglaltattak volna. Az alispán az utópisztikus állama létének a gazdasági feltételeivel is foglalkozott. Először is tisztázta, hogy szerinte Székelyföld önállót tud lenni, ami a gabonatermesztést illeti. De a Székelyföld elsődleges kincse természetesen nem a gabona, s Paál sem erre alapozta volna a székely állam jövőjét, hanem a 750 ezer hektárnyi erdőjére. Míg Paál szerint a budapesti Fabank továbbra is, az új román hatalom pedig máris rávetette a szemét a „zöld aranyra”, Paál azt javasolta, hogy a székelyek állama tegyen minden székelyföldi erdőt köztársasági vagyonná. Paál egy gyors számolást is végzett, levezetve, hogy ha az új állam az erdőiből csak hektáronkénti tíz szál fát ad is el tíz koronáért, máris hetvenöt millió korona haszonra tett volna szert. Paál szerint ezzel a pénzzel kellett volna kompenzálni azokat, akik az új állam mellé álltak akkor, amikor az a székelyek erdőiből az „idegen tőke” kiűzésének nekifogott.

A Paál víziójában létrejött székely állam gyakran alkalmazta volna az állami monopólium eszközét az adók elengedésének fejében. Így járt volna el például az állattenyésztéssel s azon belül is főként a juhtenyésztéssel, a méhészettel és a selyemhernyó-tenyésztéssel kapcsolatban. Ugyanakkor energiákat fordított volna arra is, hogy megszervezze a fakitermelést, a legelőhasználatot, az állami faültetéseket, és így tovább. Állami tulajdonba kerültek volna a bányák, az ásványvizek és a földgáz is. A székely állam ezenfelül az építkezéseket, a cserép- és téglagyárakat is létrehozta volna „összeparancsolt jó cigányai segítségével”, aztán pedig gyárakat, kohókat és üdülőtelepeket épített volna. „Csak a kies szép helyek némelyikét hagyjátok csöndességben, oda tesszük és hozzuk a világ minden tájáról a fáradt és beteg embereket, s oda visszük a juhtenyésztés legfrissebb sajtjait, a legillatosabb mézet, a legpompásabb gyümölcsöket, de el is visszük

onnan a túl bő ásványvizek fölöslegét szét a világ minden tájára” – képzelte el. Mindennek az alapja azonban a fagazdálkodás lett volna, aminek a haszna nem kevesek kezében összpontosult volna, hanem „kitárult volna, mint a tavaszi illat”. „Persze a tavaszi illat sem magántulajdon, hanem tüdeje szüksége szerint részesezik belőle mindenki” – magyarázta elképzelését Paál.

Az állami tulajdon mégsem lett volna egyeduralkodó, Paál a székely hagyományokra hivatkozva megtartotta volna a magántulajdont is. A nagy munkák mégis sok munkást igényeltek volna, s ezt Paál úgynevezett „milíciákkal” oldotta volna meg. A közmunkát végzők szabad napon testedzéssel, tudományok és ismeretek bővítésével foglalkoztak volna, máskor pedig azokat a feladatokat végezték volna el, amelyeket a székely állam megkíván tőlük. Paál tehát a köztulajdonnak, a közmunkának és az erős, gazdasági szempontból aktív államnak szánt fontos szerepet. Államszervezeti szempontból egy olyan rendszert képzelte el, amelyben köztársasági elnök vezette központi hivatal működött volna, egy belügyi és egy közgazdaságügyi minisztériummal, valamint azok különböző ügyosztályaival. A középfokú államigazgatást az alispáni hivatalokhoz nagyban hasonló módon, az alsóbb szinteket pedig a papoknak és a tanítóknak az adminisztratív tevékenységekbe való bevonásával képzelte el. Mindezek felvázolása mellett Paál a székely állam törvényhozását is megálmodta, amelyben 24. életévüket betöltött férfiak és nők által hat évre megválasztott, „képzettebb egyén” szerezhethetett volna mandátumot. Paál figyelme az igazságszolgáltatás járasonként való megszervezésére is kiterjedt. Általánosan megállapítható, hogy Paál államszervezete meglehetősen progresszív volt, mind a nőknek, mind a férfiaknak adott volna választójogot, s a hatalmi ágak szétválasztását is szem előtt tartotta.

„A Székelyföld ősi kommunizmusának a magántulajdonnal való vegyülete s a Székelyföld népeinek ázsiai eredete az egyetlen pont Európa keletén, hol (...) a jövőnkbe mutató új semlegesség létesíthető” – magyarázta. Külpolitikai szempontból az új állam a semlegesség elvét kívánta követni. „A háborús kibontakozásnak Wilson eszméje világító sugárt adott, mikor a népek önrendelkezési jogának és a népek barátságos szövetségének a szükségességére rámutatott. Állítom, hogy a világháborúból nem került ki győztes és legyőzött nép, csak ez a győztes eszme egy csomó kifáradt nép között” – írta Paál.²⁸

Azon a január 13-i eseménydús hétfői napon a főispáni hivatalba berendezkedő Neamțu szerencséje azonban nem tartott tovább. A hivatal elfoglalása után ugyanis átment a postafőnökhöz, aki újfent megtagadta az eskü-tételt.²⁹ Látva az ellenállást, gyűlést hívott össze január 15-re az egykori főispáni hivatalba, hogy elfogadtassa az új helyzetet a közalkalmazottakkal. A prefektus kinevezésének súlyával tisztában lévő köztisztviselők azonban tiltakozni kezdtek, s Václavíkkel az élen nyilatkozatba foglalták, hogy „nem fognak román prefektus alatt szolgálni”. Kérték továbbá azt is, hogy Paált engedjék szabadon. A sztrájkolókkal szolidarizálva a főispáni hivatal előtt nagyobb – mintegy ezres – tömeg gyűlt össze, amely tüntetésbe kezdett. A román csapatok válasza erre az volt, hogy őrizetbe vettek harminchárom vezető tisztviselőt, a tüntető tömeget pedig fegyverhasználat nélkül szétszalták. A megszálló csapatok szervezett ellenállást tapasztalva Kányádról egy géppuskás szakaszt, illetve Székelykeresz-túrról egy további szakaszt rendeltek a székelyudvarhelyi térparancsnokság alá. A CTT-től ugyanakkor azt kérték, hogy a főispánt, az alispánt s a többi őrizetbe vett személyt minél hamarabb szállítsák el Székelyudvarhelyről.³⁰ Neamțu telefonon vette fel a kapcsolatot Dobre őrnaggyal³¹, az 1. Vadász hadosztály vezérkari főnö-

kével. A beszélgetésben összefoglalta a kéréseit a CTT és a Kormányzótanács felé. Míg a román hadsereg parancsnokaiban csak annyi fogalmazódott meg, hogy Paált és társait minél hamarabb el kell szállítani Székelyudvarhelyről, Neamțunak arra is volt ötlete, hogy hova. Az ő véleménye szerint a székelyudvarhelyi fogva tartottakat Erdély területétől minél messzebb kellett volna internálni: benne Bessarábia vagy Dobrudzsa merült fel. A Kormányzótanácstól további erdélyi román tiszteteket is kért, valamint négy-öt telefonkezelő nőt. Arról a döntéséről is tájékoztatta a feletteseit, amely szerint minden tisztviselőnek délután négykor jelentkezni kellett a székelyudvarhelyi térparancsnokságnál, s arról is, hogy este hat után tilos volt az utcán tartózkodni.³²

A CTT részéről Ștefan Panaitescu ezredes már másnap válaszolt. Ebből az derült ki, hogy a főparancsnok³³ helybenhagyta a meghozott intézkedéseket. Azokkal kapcsolatban pedig, akiket őrizetbe vettek, az a döntés született, hogy Paált szállítsák vonattal Nagyszebenbe, míg a többieket Segesvárra, esetleg más „tisztá román városba”. Esetükben vizsgálatot kell indítani, s akinek bűnösségéről meggyőződnek, azt hadbírótság elé állítani felbujtás és a köznyugalom megzavarása címén. Panaitescu ezredes ugyanakkor óvintézkedések megtételét is szükségesnek ítélte azért, nehogy a szállításuk során kapcsolatba tudjanak lépni az állomásokon a hozzátartozóikkal vagy esetleg az ismerőseikkel.³⁴ Székelyudvarhelyen erre válaszul a román helyőrség hozzálátott az őrizetbe vettek utaztatásának előkészítéséhez, s ehhez különvonatot kértek Segesvárról. Ugyanakkor közölték, hogy Válersik betegsége a helyőrség orvosa szerint is eléggé súlyos ahhoz, hogy inkább háziőrizetben maradjon, ne szállítsák Segesvárra. Hasonlóképpen döntöttek a postafőnökkel kapcsolatban, akinek viszont a felesége születési gyengélkedésével indokolták, hogy elhalasztják az internálását.³⁵

Valer Neamțu prefektus és Dobre vezérkari főnök között ugyanakkor kisebb telefonos vita bontakozott ki arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetne lecsillapítani a várost. Neamțu szerint ehhez arra lett volna szükség, hogy este hat óra után senki se mehessen ki az utcára, és hogy közlekedni csak legtöbb két személyes csoportokban lehessen. Neamțu az erő eszközével kívánta megoldani a helyzetet. Büntessék huszonöt botütéssel azt, aki magyar zászlóval merészkedik az utcára, illetve ha a köztisztviselők negyvennyolc órán belül nem hagynak fel a sztrájkjukkal, akkor sújtsák Székelyudvarhelyt tízmillió korona büntetéssel s az élelmiszerkészleteik elkobzásával – javasolta. Dobre ezzel szemben valamivel szelídebb álláspontot képviselt. Úgy vélte, hogy a kijárási tilalom, illetve a közlekedési korlátozások ügyében a prefektus által hozott döntésekbe nem szól bele, viszont azzal egyáltalán nem értett egyet, hogy tilossá tegyék a magyar zászló hordozását. Dobre a köztisztviselők sztrájkjának folytatása esetén is elnézőbb volt: szerinte csak a tízmillió koronás büntetésre volt szükség, az élelmiszerek elkobzására nem. A vélemények eltérése miatt Neamțu és Dobre a CTT-hez fordultak.³⁶ Ștefan Panaitescu ezredes még aznap válaszolt. Először is helybenhagyta az intézkedések nagyobbik részét. Rendelkezett továbbá arról, hogy indítsanak kétkocsis különvonatot Segesvárról Székelyudvarhelyre, majd pedig arról is, hogy a köztisztviselőket a megfelelő óvintézkedések betartásával szállítsák másnap reggel a hadosztály parancsnokságára. Azt is kérte továbbá, hogy Paált először Segesváron hallgassák ki, s csak azt követően küldjék tovább Nagyszebenbe. Mindenkit ki kell hallgatni, s meg kell állapítani, hogy bűnös-e „a román érdekekkel és biztonsággal” szembeni szervezkedések vádjában. Panaitescu a prefektus és Dobre közötti vitát is nyugvópontra juttatta. A magyar zászlóval

kapcsolatban ugyan engedélyt adott annak a viselésére, azonban adott esetben lehetőséget adott arra is, hogy eljárjanak azzal szemben, akit ellenségesnek találhatnak a román hatóságok. Azt azonban nem hagyta jóvá, hogy testi fenyegetést alkalmazzanak velük szemben. Panaitescu a köztisztviselőkkel szembeni fellépéssel kapcsolatban azt tanácsolta a megnyerésükre, hogy vegyék rá őket az eskü letételére. Javasolta, hogy folyamodjanak, ha kell, a zsarolás eszközához, s fenyegezzék meg őket a nyugdíjaik elvesztésével. Panaitescu úgy vélte, a székelyudvarhelyiek csakis akkor sújthatók pénzbüntetéssel, ha a köztisztviselők mellé állnak, s akkor is csak olyan mértékben, hogy tudják fennakadások nélkül kifizetni a bírságot.³⁷ Ugyanakkor azokat a fizetéseket, amelyeket a köztisztviselők februárra és márciusra előre megkaptak, „visszavették” tőlük.

1919. január 17-én hajnalban nemcsak az őrizetbe vett harminchárom tisztviselőt és Paált szállították át Székelyudvarhelyről Segesvárra, hanem végül Válcenkókat is. Az „ővintézkedések” megtételére vonatkozó utasításoknak úgy tettek eleget, hogy a vagonokat bedeszkázták, hogy így elkerüljék azt, hogy az állomásokon kapcsolatba kerülhessenek bárkivel is, aki esetleg felismeri őket. Azt követően, hogy megérkeztek, ideiglenesen a segesvári magyar iskolában szállásolták el őket. Reggelire egy teát, ebédre egy levest és egy másodikat, vacsorára pedig egy tál ételt és egy almát kaptak – ugyanannyit s ugyanolyan minőségűt, mint a román csapatok.³⁸ A köztisztviselőket Segesváron N. Iliescu őrnagy hallgatta ki, azonban ebben az esetben elég volt csupán az események elmesélésére szorítkozniuk.³⁹ Ezt követően – Panaitescu ezredes rendelkezéseinek megfelelően – az alispánt és Fröhlich Ottó tanárt Nagyszébenbe vitték kihallgatásra. Ezt a lépést még azzal is indokolták, hogy Paált szükséges volt eltávolítani a köztisztviselők köréből, mert befolyásolta volna őket, s ezáltal nehezítette volna a kihallgatásukat.⁴⁰ Paált Szébenben január 21-én hallgatták ki, s arra voltak főként kíváncsiak, hogy az alispán milyen kapcsolatban volt Apáthyval, illetve hogy pénzt kapott-e tőle. Paál erre azt válaszolta, hogy Kelet-Magyarország főkommandóbiztosát ismerte ugyan személyesen, de közvetlen kapcsolatba nem állt vele, s azt is tagadta, hogy pénzt kapott volna tőle. A magyar köztársaságra való felkészülés ügyében az alispán nem engedett, tette jogossága mellett érvelt. A kihallgatójával azt is jegyzőkönyvbe vetette, hogy azt kéri a megszálló csapatoktól, hogy a székelyek számára tegyék lehetővé a további sorsukra vonatkozó akaratuk kinyilvánítását.⁴¹

A fogva tartott harmincöt köztisztviselőt január 30. után kezdték kisebb csoportokban hazaengedni.⁴² Nem így Paál Árpádot és Keith Ferencet, akiket először Nagyenyedre, majd pedig Szamosújvárra vittek.⁴³ Végül 1919. április 16-án Déván állították őket hadbíróóság elé. Az egykori helyettes alispán ellen három vádpontot fogalmaztak meg. Először is azzal gyanúsították, hogy a január 9-i gyűlés összehívásával s a köztisztviselők feleskésítésével a magyar köztársaságra megsértette a CTT 7. számú rendeletét. A második pont egy erdélyi magyar állam – valószínűsíthetően a Székely Köztársaságra gondoltak – létrehozása céljából kezdeményezett, s „a román állam rendje és szuverenitása ellen irányuló lázításra” vonatkozott. A harmadik pontban pedig azzal vádolták, hogy közalkalmazotti minőségében a román állammal ellenséges hatalommal, a Magyar Köztársasággal állt politikai kapcsolatban, s ezzel ártott a román állam politikai és katonai helyzetének. Az öttagú katonai hadbíróóság Keithet és Paált is mind a három vádpont esetében kettő a három arányban felmentette,⁴⁴ így április 20-ára hazatérhettek Székelyudvarhelyre.

Paál a városba való hazatérte után egyik központi alakja lett a *Szellemi Front* névvel meginduló, Kolozsvár központú mozgalomnak, amelyik azt tűzte ki feladatának, hogy a hűségesküt megtagadó magyar köztisztviselőket irányítsa, valamint azt is, hogy őket cenzúrázatlan információkkal lássa el.⁴⁵ A mozgalomban részt vevők passzív ellenállást kíséreltek meg: csak ideiglenesnek ismerték el a román megszállást, és nem voltak hajlandók betagozódni a romániai politikai rendszerbe. Úgy gondolták, ha felesküsznek I. Ferdinánd román királyra, akkor ártnak a háború utáni méltányos és igazságos rendezés ügyének.

A román prefektus, veszélyesnek érzékelve Paál működését, május elseji hatállyal Kolozsvárt jelölte ki számára mint kényszerlakhelyet.⁴⁶ A Szamos-parti városban Paál folytatta a *Szellemi Front* körében kifejtett munkáját, és változtatlanul arra törekedett, hogy megszervezze a magyar tisztviselőket a román hatóságok nyomásgyakorlásával szemben.

■ JEGYZETEK

1. Paál Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben I.* Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2008. 16–17.
2. *A belgrádi katonai egyezmény.* In: Romsics Ignác – Nagy István (szerk.): *Magyar történelmi szövegyűjtemény I.* Osiris Kiadó, Bp., 2000. 67–68.
3. Erdély fogalmát a tág értelemben vett romániai történelmi régióknak megfelelően használom. A történelmi Erdély mellett beleérttem Máramaros, a Körös-vidék és a Bánság Romániához csatolt részeit is.
4. *Az antant hatalmak és Románia együttlükösdi szerződése Románia hadba lépéséről.* In: Romsics Ignác – Nagy István (szerk.): *Magyar történelmi szövegyűjtemény I.* i. m. 36–37.
5. Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 1713.
6. *A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata a románok lakta magyarországi területek és Románia egyesítéséről.* In: Romsics Ignác – Nagy István (szerk.): *Magyar történelmi szövegyűjtemény I.* i. m. 70–71.
7. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947.* Helikon Kiadó, Bp., 2018. 140–146.
8. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947.* i. m. 138–139, 165.
9. Uo. 145.
10. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés.* Osiris Kiadó, Bp., 2005. 83.
11. Raffay Ernő: *Erdély 1918–1919-ben.* Magvető Kiadó, Bp., 1987. 161.
12. Erről bővebben Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920.* Aetas 1993. 3. sz. 76–120.
13. Paál Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben I.* i. m. 44.
14. Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920.* Aetas 1993. 3. sz. 76–120.
15. *Bárganu kapitány jelentése Pirci ezredesnek.* 1918. december 27. (A dokumentum dátumozása az 1919. április 1-jei naptárreformot megelőzően történt, a gregorián naptár szerinti időszámítás alkalmazása előtt. A Gergely-naptár szerint: 1919. január 9.) Román Nemzeti Történelmi Levéltár Jelenkor-történelmi Levéltára (Arhivele Naționale Române, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale – a továbbiakban: ANR ANIC). Az igazságszolgáltatási, titkosszolgálati és csendőrségi szervek által a munkásmozgalmi aktivisták ellen összeállított peranyagok gyűjteménye (Colecția Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței și a Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcărilor muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare – a továbbiakban: Fond 96). Dr. Paál Árpád és társai periratai a székelyudvarhelyi köztisztviselők sztrájkja ügyében (Dosar 3638 – innen: D3638). f. 1-3.
16. *Paál Árpád levelének román fordítása.* 1919. január 9. ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 5.
17. Paál Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben I.* i. m. 49.
18. *Teodor Pirci ezredes jelentése.* 1918. december 28. (Gergely-naptár szerint 1919. január 10.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 1-3.
19. *Beadvány a román megszálló csapatok Hadosztályparancsnokságának.* 1919. január 11. ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 38.
20. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947.* i. m. 165–166.
21. Néha Valer vagy Valeriu Neamțiu.
22. *A 4. Vadászrezred Katonai Elhárítási Osztályának jelentése a 2. Vadászdzandárhoz.* 1919. január 12. (Gergely-naptár szerint 1919. január 25.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 30.
23. *Székelyudvarhely főispáni hivatalának átvételi jegyzőkönyve.* 1919. január 13. ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 49.
24. *Valer Neamțu jelentése.* 1919. január 16. ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 47-48.
25. Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920.* Aetas 1993. 3. sz. 76–120.
26. Paál Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben I.* i. m. 52–55.
27. Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920.* Aetas 1993. 3. sz. 76–120.
28. Paál Árpád: *Emlékirat a semleges, független, székely államról.* Közzéteszi Bárdi Nándor. Magyar Kisebbség 2003. 2–3. sz. 120–133.
29. *Valer Neamțu jelentése.* 1919. január 16. ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 48.
30. *Dobre őrnagy, az 1. Vadász hadosztály vezérkari főnökének távirata a CTF-hez.* 1919. január 2. (Gergely-naptár szerint 1919. január 15.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 7.

31. Habár nem lehetünk teljesen biztosak benne, feltehetőleg a második világháborúig jelentős pályát befutó Gheorghe Dobre későbbi tábornokról van szó, aki 1917 és 1920 között őrnagyi rangban szolgált.
32. *Dobre őrnagy, az 1. Vadász hadosztály vezérkari főnökének távirata a CTT-hez.* 1918. január 2. (Gergely-naptár szerint 1919. január 15.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 10.
33. Habár Ștefan Panaitescu ezredes nem nevezi a főparancsnokot nevében, valószínűleg Traian Moșoiu tábornokról van szó.
34. *Ștefan Panaitescu ezredes távirata az 1. Vadász hadosztályhoz.* 1919. január 3. (Gergely-naptár szerint: 1919. január 16.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 14.
35. *Dobre őrnagy, az 1. Vadász hadosztály vezérkari főnökének távirata a CTT-hez.* 1919. január 3. (Gergely-naptár szerint 1919. január 16.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 17.
36. Uo. f. 18-19.
37. *Ștefan Panaitescu ezredes távirata az 1. Vadász hadosztályhoz.* 1919. január 3. (Gergely-naptár szerint 1919. január 16.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 20.
38. *Dobre őrnagy, az 1. Vadász hadosztály vezérkari főnökének távirata a CTT-hez.* 1919. január 4. (Gergely-naptár szerint 1919. január 17.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 26.
39. *Jegyzőkönyv.* 1919. január 4. (Gergely-naptár szerint 1919. január 17.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 67.
40. *Paál Árpád és Fröhlich Ottó átadásakor készült feljegyzés.* 1919. január 11. (Gergely-naptár szerint 1919. január 24.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 56.
41. *Paál Árpád kihallgatási jegyzőkönyve.* 1919. január 7. (Gergely-naptár szerint 1919. január 23.) ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 59-60.
42. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947.* i. m. 168.
43. Gidó Csaba: *Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940).* In Kolumbán Zsuzsanna – Róth András Lajos (szerk.): *Székelyföldi megyék közigazgatás-története a két világháború között, Székelyudvarhely, 2015, Aeropolisz Egyesület, 225-277.*
44. *Ítélet Paál Árpád és társai ügyében.* 1919. április 16. ANR ANIC. Fond 96. D3638. f. 115-118.
45. Bárdi 2013. 324.
46. Gidó Csaba: *Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940).* In Kolumbán Zsuzsanna – Róth András Lajos (szerk.): *Székelyföldi megyék közigazgatás-története a két világháború között, i.m. 225–277.*

